

Wegkruisen in het Weerter land

Dat in een aflevering van 'de Maasgouw', geheel gewijd aan Limburgse monumenten, ook een bijdrage voorkomt over de wegkruisen hoeft eigenlijk geen verklaring. Immers de wet rekent tot de monumenten alle minstens 50 jaar oude zaken, die van algemeen belang zijn om hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap, hun volkskundige waarde of de ermee verbonden geschiedkundige herinneringen. Zo gezien mogen we veel van Limburgs wegkruisen en kapellen met een gerust hart tot de monumenten rekenen.

Dat ik in dit artikel stil sta bij enkele wegkruisen uit het Weerter Land vindt uitsluitend zijn grond hierin dat ik alleen in die streek redelijk goed bekend ben en daarom zal ik voor mijn uiteenzetting voorbeelden kiezen, die aan dat Land zijn ontleend.

Wanneer precies de eerste groep mensen zich blijvend vestigde in het gebied, dat we nu het Weerter Land noemen, en hoe groot die groep is geweest weten we (nog) niet. Wel mogen we redelijkerwijs aannemen, dat deze mensen een eigen levensstijl of cultuur hadden, waaraan ze hun woongebied aanpasten. Men heeft het grondgebied in cultuur gebracht, wat niet alleen betekent dat woeste gronden ontgonnen werden om er akkers of kultuurgrond van te maken. Maar in de diepste zin betekent dat in cultuur brengen, dat men het nieuwe woongebied zó gaat inrichten dat er op mens-waardige wijze in te leven valt. Wat dan onder 'menswaardig' moet worden verstaan hangt af van de eigen kijk op de dingen en de gebeurtenissen van het leven. Het hangt ook af van de eigen toekomstverwachtingen.

Trekken we daarom vandaag aan de dag door het Weerter Land, dan ontdekken wij daarin vele zogenaamde kunstmatige elementen of kunstwerken. Bijvoorbeeld: huizen en boerderijen, akkers en weilanden, wegen en kanalen, hoogspanningsleidingen en fabrieken, schansen en een kasteelruïne. Al die kunstmatige elementen kunnen ons iets vertellen over de Weerter mens, want hij heeft ze in de loop der tijden in zijn Weerter Land aangebracht om het woongebied aan de eigen levensstijl of cultuur aan te passen.

Onder de vele kunstwerken die we in het hedendaagse Weerter Land aantreffen, zijn er die ons in het bijzonder iets te vertellen hebben over de plaats die het geloof speelde in het leven van alle dag. De Weerter laat-gotische, geheel in steen overwelfde, driebeukige hallenkerk toegewijd aan de H. Marti-

nus, de monumentale St. Lambertus te Nederweert, het Birgittinessenklooster aan de Maasstraat en de Aldenborgh, die de Franciscanen tot onderdak werd. Al deze gebouwen getuigen in eerste instantie van godsdienstzin, al vertellen zij ons ook over de vrijgevigheid van de Heren van Weert en de leden van het wollenambacht, dat een groot deel van zijn rijkdom dankte aan de natuurlijke gesteldheid van het Weerter Land, dat met zijn uitgestrekte woeste gronden een unieke weideplaats bood aan grote schapenkudden.

Belangrijker getuigen echter van de gelovige kijk die de gewone man op de dingen en de gebeurtenissen van het leven had, vinden we in de vele wegkruisen en kapellen. Telkens wanneer ik zo'n wegkruis of kapel aantref, weet ik, dat er in een ver of meer nabij verleden omstandigheden zijn geweest die mensen ertoe brachten juist op dié plaats in het woongebied dát kunstmatige element en wel een wegkruis of kapel op te richten.

Een voorbeeld: we verlaten Weert en volgen bij de woonkern Boshoven de route naar Budel en Hamont. Even achter het punt waar de weg naar Maarheeze afbuigt, tekenen zich links van ons in de bosrand de omtrekken van een kruisbeeld af. Het lijkt een on-

Verscholen tussen de bomen aan de Geuzendijk.

Foto: G. Egelie

waarschijnlijke plaats voor een wegkruis, zo verscholen tussen de bomen dat je er vele keren aan voorbij kunt gaan zonder het op te merken. Toch moeten er in het verleden omstandigheden zijn geweest die Weerter mensen ertoe hebben aangezet juist op deze plaats dit wegkruis neer te zetten. Het antwoord op de vraag naar het 'waarom' had ieder kunnen geven wanneer souvenirjagers zich niet hadden ontfemd over het bord met opschrift dat eens in de staande balk was aangebracht. De oorspronkelijke tekst moet aldus geluid hebben:

'Alvoorens gij den weg betreedt,
die door de bergen leidt,
bidt hier die voor uw zaligheid
den bittren kruisdood lijdt.'¹

Voor ons lijkt zo'n aansporing tot gebed alvorens wij de weg betreden volkomen overbodig. Een goed geasfalteerde weg nodigt helaas menigeen uit tot snelheden ver boven de hier toegestane 80 km/uur. Maar toen - mogelijk al in 1587¹ - Weerter mensen hier een dwaalkruis oprichtten, was dat wel even anders. Zelfs binnen de bebouwde kom werd toen aan de wegen niet veel zorg besteed en de weg van Weert naar Budel en Hamont zal niet veel meer zijn geweest dan 'een brede strook grond, met diepe sporen doorgroefd. Bij regenweer modderig en bij droogte mul zand.'²

Afgezien nog van de ongemakken die het reizen in vroeger dagen met zich meebracht vanwege de ellendige toestand van de wegen, bedreigde de reiziger ook gevaar van de kant van die groep mensen, die een meer dan normale belangstelling aan de dag legden voor zijn reisbagage en geld. Daar komt dan nog bij dat het woeste onontgonnen Peelgebied, waar deze route de reiziger doorheen voerde, angstaanjagend moet zijn geweest, zoals blijkt uit de vele verhalen die over de Peel de ronde deden in het Weerter Land. Daar sjouwen vuurmannen voor eeuwig rond met grenspalen die zij ooit ten onrechte hadden verplaatst. Daar was het water van sommige vennen zwart als pek, omdat de duivels er hun werkpakken uitwasten. Daar dansten de zeltjes van ongedoopte kinderen als kleine lichtjes boven de moerassen.

Dat alles overdenkend begrijpen wij, hoe Weerter mensen, die zich tegenover al die dreigende gevaren machteloos voelden, hier langs de latere Geuzendijk een wegkruis hebben neergezet. Niet dat men van God wonderen verwachtte om de reizigers door die onherbergzame Peel te loodsen, al kan van tijd tot tijd zo'n verwachting bij de een of ander wel hebben geleefd. Maar de oprichting van een kruisbeeld hier was meer de uitdrukking van de geloofsovertuiging, dat God deze wereld in zijn handen draagt, gesym-

boliseerd door de wijduitgestrekte armen van de Ge-kruisigde. Daarom nodigde men de reiziger uit bij het verlaten van de veilige bewoonde wereld te bid-den tot Hem, die hier was afgebeeld. Mogelijk was het tevens een aansporing tot gebed voor wie ver-dwaald raakten en omkwamen in de Peel, 'waar ein-deloze heidevelden met verraderlijke moerassen zich uitstrekten, waar de eenzame wegen vergroeyden met hei en veld.'³

Iets dichter op Weert aan staat langs dezelfde Geuzen-dijk nóg een kruisbeeld. Merkwaardig, twee wegkruis-sen zo dicht bij elkaar. Gaan we echter op zoek naar het 'waarom' van dit tweede kruis, dan blijkt er een nauwe relatie tussen die twee te bestaan. In de jaren dertig van deze eeuw was het oude dwaalkruis, waar-over ik hierboven schreef, in zeer vervallen toestand geraakt. Voor de familie Russel, industriëlen uit Weert, was dat een doorn in het oog. Daarom vroegen zij aan deken Soeren het oude vervallen kruis-beeld maar op te ruimen, waarna zij voor een nieuw zouden zorgen. De deken wilde het wegkruis, waar-aan zoveel kostbare herinneringen waren verbonden, echter niet verwijderen en hij besloot het te restau-reren. Maar ook de familie Russel gaf het eenmaal gemaakte plan niet op en plaatste in 1933 op de

Omdat een kruisbeeld dáár, meestal goed in het oog valt... Wegkruis a.d. Moosdijk te Nederweert. Foto: G. Egelie.

splitsing van Geuzendijk en Blaakvenweg een nieuw kruisbeeld. Het roodkoperen corpus is door een af-dakje enigszins beschermd tegen de regen. Voór het beeld is een knielbankje gezet en bij tijd en wijle wordt dit beeld versierd met een krans.

Stond het oude dwaalkruis zo maar ergens langs de Geuzendijk, dit laatste staat op een wegsplitsing. Nu blijkt, dat van de 31 wegkruisen in het Weerter Land er nog 22 op een kruising of splitsing staan. Twee andere staan 'zo maar' ergens, omdat de we-gen waarlangs ze eens voorkwamen in later dagen werden opgeheven. Zo'n punt waar wegen samen-komen is op zich ook een heel geschikte plaats, om-dat een kruisbeeld dáár, meestal goed in het oog valt. Dat maakt zo'n kruispunt dan werkelijk tot een KRUIS-punt.

Op een kruispunt zet men een wegwijzer, omdat de reiziger die ter plaatse niet bekend is, moet weten welke kant te kiezen. In vroeger dagen schijnt men dan soms een wegkruis gebruikt te hebben als weg-wijzer door aan de horizontale arm richtingsborden te bevestigen. Voor de gelovige kristen heeft zo'n wegkruis als richtingaanwijzer een heel diepe bete-kenis. Nel Benschop drukt dat in haar gedichtje 'Ontmoeting' zo uit:

'Want Gij staat op elk kruispunt van mijn leven
Gij kent mijn zorgen voor ik ze U zeg,
ik weet mij door uw engelen omgeven
en kom U tegen, Heer, op elke weg.'⁴

Er zijn nóg diepzinniger redenen aan te halen, waarom een kruisbeeld op een wegkruising zo goed tot zijn recht komt. Ton Lemaire schrijft in zijn boek 'Filosofie van het landschap', dat we een weg cultuurhistorisch niet zozeer moeten zien als een hulpmiddel om de gang van de mens fysiek te verlichten als wel om hem psychisch te helpen kritieke punten ongedeed te passeren.⁵ Met andere woorden: dat een weg als teken van menselijk ingrijpen in een natuurlijke situatie de reiziger het vertrouwen kan geven dat nodig is om door dreigende woeste gronden heen te komen. Zo gezien is een weg een uitloper van de cultuur, een uitloper van het veilige vertrouwde Weerter Land in de woeste onontgonnen Peel. Dan valt te begrijpen dat een kruispunt van wegen een bijzonder punt moet zijn, dat verdiende gemarkeerd te worden.

De herinnering aan een bijzonder soort wegkruis wordt in het Weerter Land bewaard, waar in de woonkern Ospel de Houwakkersteeg en Hagelkruisbaan samenkomen. Al is het kruis, dat we hier aantreffen vrij nieuw; al meer dan een eeuw stond ongeveer op deze plaats een kruisbeeld, dat volgens het verhaal van A. J. Mertens het opschrift droeg: 'O kind gaat gij hier voorbij zonder aan Mij te denken daar Ik de laatste druppel bloed voor u kwam schenken.'⁶

We vinden dit oudere wegkruis al aangeduid op de militaire manuscriptkaart, waarvoor een zekere Petit, kapitein bij de generale staf, in 1837 de verkenningen heeft uitgevoerd. Omdat dit kruisbeeld ook toen al aan de Hagelkruisbaan stond, neem ik aan dat we hier te maken hebben met een zogenaamd hagelkruis. Volgens Ad Welters verstaat men in Limburg onder hagelkruisen: 'de kruisen, welke de gelovigen hebben opgericht midden in het veld en meestal op een kruisweg, waar vier of drie wegen samenlopen. Bij deze kruisen wordt gebeden, men offert in den primitieven offerblok, aangebracht in den kruisbalk, men versiert het beeld met bloemen en kaarsen, opdat de grootste ramp, welke den landbouwer kan treffen n.l. de hagelslag niet moge neerkomen over de bloeiende of rijpende korenvelden.'⁷ In vroeger eeuwen kunnen er wel meer hagelkruisen in het Weerter Land zijn geweest. Daarop duidt onder meer de naam 'Hagelkruispad' voor een weggetje dat langs de voormalige St. Jobskapel in Weert liep. Maar zover ik tot nu toe heb kunnen nagaan,

wordt de herinnering nu alleen nog min of meer bewaard door het kruisbeeld in Ospel.

Wegkruisen zijn over het algemeen te vinden bij een wegkruising of splitsing, wat betekent dat, wanneer we een kruis 'zomaar' ergens aantreffen, daar een bijzondere reden voor zal zijn. Zo stond het dwaalkruis aan de Geuzendijk er min of meer onverwacht, omdat we ons niet zo vlug herinnerden dat op die plaats vroeger de bewoonde wereld ophield voor de mensengemeenschap in het Weerter Land.

In Nederweert staat, bijna onopvallend langs de rand van een weiland, een hardstenen kruis. Het werd hier wat achteraf aan een nu onbetekenend landweggetje geplaatst na een ongeluk in de dagen dat deze weg nog belangrijk was. Dat lezen we tenminste, als we wat dichterbij komen: 'I.H.S. Anno 1731 den 17 Augustus Leo Martinus Sterman jongman van Eupen door het omvalle van sijne kaere is onversiens hier droefich veronglückt. RIP.'

In de gemeente Weert staat vlak bij de Grashut langs een paadje in het Weerter bos een kruis van gegoten ijzer op cementen voet. De erop aangebrachte tekst maakt ons duidelijk dat ook hier iets bijzonders aan de hand was. We lezen:

Een altijd weer nieuw beeld . . .

Wegkruis a.d. Neulensteeg te Nederweert. Foto: G. Egelie

'Bid voor de ziel van Zaliger

Wilhelmus Smeets

weduwenaar van Elisabeth van Cranenbroek

geb. te Weert 24 Aug. 1842

en op deze plaats plotseling overleden

19 Sept. 1916.'

Het kruis werd door de kinderen geplaatst ter nagedachtenis aan hun vader, die tijdens werkzaamheden in het bos door een beroerte werd getroffen. Op het laatste kruis zijn afbeeldingen aangebracht van de H. Barbara, patrones van een zalige dood, van St. Petrus met de hemelsleutels in de hand, en van een zandloper. Verklaarbare symbolen op een kruisbeeld dat de herinnering wil bewaren aan iemand die plotseling kwam te overlijden. Ook bij het zogenaamde Meiekruis in Tungelroy bidt en offert men ter ere van St. Barbara voor een zalige dood. Terwijl men bij het Hanse-kruis of Staoperskruis elders in Tungelroy komt bidden ter ere van de H. Rochus. Een merkwaardige gewoonte om bij een kruisbeeld te komen bidden te ere van een heilige. Bij sommige kapelletjes in het Weerter Land heb ik een soortgelijke ontwikkeling aangetroffen. Zo vroeg een zekere Johannes van Geleuken namens een aantal ingezetenen van Swartbroek op 20 oktober 1873 vergunning om een kapelletje van ongeveer 2,50 meter in het vierkant te mogen bouwen 'ter eere van het Allerheiligste Sacrament, om er, bij plegtigen omgang, gevoelig den heiligen Zegen te kunnen geven.'⁸ Maar in dit kapelletje dat bedoeld was als rustplaats tijdens de jaarlijkse Sacramentsprocessie ontstond in de loop van de jaren een verering voor de H. Servatius. Zijn voorspraak werd ingeroepen tegen de moeraskoorts en malaria, die nogal veel in Swartbroek schijnen te zijn voorgekomen.

Nu mogen we uit een en ander niet besluiten, dat de mensen in het Weerter Land meer waarde hebben gehecht aan de verering van de heiligen dan aan de verering van de Gekruisigde. Dat blijkt al duidelijk uit een opschrift aangebracht in de St. Odakapel te Boshoven, waar naast de H. Oda ook de H. Apollonia vereerd wordt. Ik lees daar:

'Alle eer toegevoegd aan de heiligen die worte gegeven alleen aan God, De salige Apollonia is bij Jezus voor ons voorspraekeres in de tandpijn.'

Achter elk wegkruis, achter elke kapel, achter elk kunstmatig element in het woongebied van een mensengemeenschap gaat een hele wereld schuil. In die wereld kan de onderzoeker maar langzaam bij stukjes en beetjes doordringen. Maar zoeken we niet naar achtergronden, dan ontgaat ons de diepere zin van al die kunstwerken. Kennen wij die achtergronden wel, dan zijn we daarmee toegerust om iets meer

te peilen van de levensstijl of cultuur die mensen ertoe heeft gebracht juist op een bepaalde plaats van hun woongebied een bepaald kunstwerk aan te brengen. Vanuit die achtergronden gaan we iets meer begrijpen van de gelovige kijk op de dingen en de gebeurtenissen van het leven, die Weerter mensen ertoe gebracht heeft op markante punten van hun woongebied een kruisbeeld of kapel op te richten. Het was niet de bedoeling van dit artikel uitvoerig in te gaan op de geschiedenis van een of meerdere wegkruisen in het Weerter Land. Het ging er enkel om de aandacht te vestigen op wegkruisen als kleine Limburgse monumenten. Daar moet ik dan nog een kanttekening bij maken. Want hoe belangrijk de kunstmatige elementen in het woongebied van een mensengemeenschap dan ook mogen zijn voor de kunstgeschiedenis, de volkskunde, de biologie, kortom: voor de wetenschap, hun eigenlijke waarde ligt toch elders. Zo heeft elke molen voor de eigen molenaar een waarde, die de buitenstaander hooguit kan vermoeden maar nooit volkomen doorgronden. Dat geldt ook voor de wegkruisen. Want of we die wegkruisen bekijken op een foto, als illustratie opgenomen bij een artikel, of dat we ze zien op de plaats waar ze door mensen in hun Weerter Land zijn opgericht, hun waarde houdt geen verband met het materiaal waaruit zij werden vervaardigd: eenvoudig gietijzer en koper, of hout en klei dat vorm kreeg in de handen van een kunstenaar. Hun diepste en uiteindelijk éniġ belangrijke waarde bestaat hierin, dat zij de gelovige kristen op zijn weg door het leven een beeld geven van Hem, die van zichzelf getuigde, dat Hij de enige weg is, die tot de Vader leidt.

G. C. M. Egelie

1)

D. Claes, Voor de eerste maal naar Weert, in: De Maasgouw 1 (1879), no. 14, pag. 55-56.

2)

C. F. Egelie, De ontsluiting van de Peelstreek, in: Het Land van de Peel, 1955, pag. 19-34.

3)

Ad. Welters, Het Limburgse veldkruis in zijn verschillende bestaansvormen, vergeleken met het veldkruis in de naburige landen, in: PSHAL 65(1929), pag. 266.

4)

Nel Benschop, Een vlinder van God, 14e dr. Kampen (1974), pag. 10.

5)

Ton Lemaire, Filosofie van het landschap, Bilthoven 1970, pag. 175.

6)

Het kanton Weert, Jrg. 85 (1955), no. 17.

7)

Ad Welters, a.w., pag. 270.

8)

J. Henkens, Inventaris van het nieuw archief der Gemeente Weert. Weert 1962, inv. nr. 1860.